

Чи не найпереконливішим (хоча й сумним) свідченням актуальності даної проблеми є той факт, що зі 150 збройних конфліктів, які спалахували у світі після Другої світової війни, майже 130 були зумовлені етнонаціональними суперечностями.

Практична значущість цієї проблеми спричиняється, зокрема, й тим, що зараз у більшості розвинених цивілізованих країн проживають різноманітні національні меншини (в європейських державах їх питома вага серед усього населення становить у середньому 15 відсотків, у Росії — 17, в Україні — 27 відсотків). Причому яскраво виражена тенденція державно-етнічного самовизначення, самоутвердження багатьох націй, народів діалектично сполучається, поєднується, переплітається зі зростанням кількості держав саме з багатонаціональним складом громадян.

Між тим взаємозалежність прав людини і прав нації видається очевидною: адже, з одного боку,

будь-яке порушення прав нації неминуче тягне за собою порушення прав людей, які до цієї нації належать; а з іншого — порушення прав людини частіше (хоч, ясна річ, не всюди й не завжди) може відбуватися саме через її національність...

1. Основні права нації (народу)

Основні права нації (народу) — це певні можливості кожної нації (іншої етнічної спільноти, народу), які необхідні для її нормального існування і розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно зумовлені досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними та рівними для всіх націй (народів).

Розуміння прав нації передусім залежить від того, який зміст надати поняттю нації. Зважаючи на це, слід зауважити, що в суспільствознавстві (зокрема, у таких науках як етнологія, етнополітологія, етнопсихологія, етнографія, історія) існує щонай-менше три інтерпретації зазначеного поняття, а саме як спільноти: **а) етнічної, б) територіальної, в) політичної (державно-громадянської).**

У сучасний період, у зв'язку з процесами, які відбуваються в багатьох країнах (демократизація, «етнізація», інтернаціоналізація та ін.), набула вельми важливого значення проблема співвідношення прав людини і прав нації (народу). Нині не-рідко висувається і обговорюється питання: якій (чий) групі прав слід надати перевагу, забезпечити першочергове задоволення?

Видається, що таким чином поставлене запитання є дещо некоректним, «механічним».

Як

уже відзначалось, одним із неодмінних складників загальносоціальних прав людини є можливість зберігати, виявляти, реалізовувати й розвивати свою національну самобутність. Тому забезпечення даного права кожному члену певної національної спільноти є водночас і забезпеченням відповідних етнічних прав всієї цієї групи людей. І навпаки: забезпечення прав нації в цілому дозволяє, ясна річ, кожному її представникові реалізовувати свої етнічні права.

Викладена інтерпретація співвідношення зазначених різновидів загально соціальних прав відображає, звісно, їх діалектичний взаємозв'язок і усуває підставу для їх протиставлення, конкуренції (але водночас і не викликає їх ототожнення).

Показово, що у Загальній декларації прав людини не оминаються такі поняття, як «воля народу» (п. 3 ст. 21), «соціальний порядок» (ст. 27), тоді як присвячені правам людини Міжнародні пакти про економічні, соціальні і культурні права та про громадянські й політичні права прямо включають положення про «права народів» (ст. 1). Є й такі

міжнародно-правові акти, в яких права людини й права народів (націй) розглядаються в єдності, інтегровано (наприклад. Декларація ООН про право на розвиток).

2. Види основних прав націй

Користуючись тим самим критерієм, який було застосовано у викладеній вище класифікації прав людини для визначення різновидів основних прав нації, останні можна розподілити на такі групи:

фізичні права — можливості нації, необхідні для її фізичного існування, виживання, задоволення життєво необхідних матеріальних потреб (наприклад, права на соціальну безпеку, національний та міжнародний мир і мирне співіснування з іншими націями, народами; екологічну безпеку, тобто підтримування довколишнього природного середовища у стані, необхідному для збереження і відтворення здорового генофонду нації; забезпечення життєво необхідного рівня матеріального добро-буту нації);

етнічні права — можливості збереження, виявлення, розвитку і захисту національної (етнічної) самобутності, своєрідності, унікальності (наприклад, права на культивування своєї мови, особливостей духовного менталітету, національних звичаїв і традицій, певної (історичної) назви нації, яку вона обрала для себе);

культурні права — можливості зберігати, виявляти, розвивати і захищати здобутки національної культури в усьому розмаїтті її проявів, а також користуватись культурними надбаннями інших народів (право на збереження пам'яток національної історії та культури);

економічні права — можливості розвивати, збільшувати виробництво матеріальних благ для забезпечення і підвищення рівня добробуту кожної нації (наприклад, право володіти, користуватись і розпоряджатись усіма природними та матеріальними ресурсами на своїй території);

політичні права — можливості самостійно, за своїм власним добровільним рішенням визначати характер і спосіб свого соціально-політичного конституювання, самоствердження як певної єдності, спільноти, а також формування своїх взаємин з іншими етнічними — як державними, так і бездержавними — утвореннями (це, насамперед, право на політичне самовизначення, тобто визначення свого державницького статусу або як окремої держави, або як автономії чи територіально-національного утворення у складі іншої держави, або як держави, що входить до об'єднання кількох держав тощо).

Право на існування та право на самовизначення — насамперед політичне (тобто на державну саморганізацію), але й також економічне, соціальне, духовне, культурне — належать до найважливіших, визначальних прав нації (народу).

Під час демонтажу Союзу РСР український народ використав право на самовизначення, коли вирішив в особі свого вищого представницького органу законодавчої влади — Верховної Ради України — проголосити державний суверенітет і утворити незалежну, самостійну державу Україна. Посилання на згадане право вміщено у Декларації про державний суверенітет України (1990 р.) та в Акті проголошення незалежності України (1991 р.).

Інші основні права українського народу (як, зрештою, і права всіх етнічних спільнот, груп,

що проживають в державі) було закріплено у Декларації прав національностей України (1991 р.). Зазначаються вони й у Конституції України (1996 р.).

3. Міжнародно-правові засоби, спрямовані на здійснення і захист прав нації

До таких засобів належать:

а) міжнародно-правові акти, документи;

б) міжнародні (міждержавні) органи, організації, структури.

Серед згаданих засобів слід розрізняти «всесвітні» (тобто ті, що існують на рівні Організації Об'єднаних Націй або під її егідою) та «регіональні» (зокрема, континентальні).

Засоби всесвітнього співтовариства а) Міжнародно-правові акти:

Статут Організації Об'єднаних Націй (п. 2 ст. 1);

Міжнародна Конвенція про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього (1948 р.);

Резолюція ООН «Право народів і націй на само-визначення» (1952 р.);

Декларація про надання незалежності ко-лоніальним країнам і народам (1960 р.);

Резолюція ООН «Невід'ємний суверенітет над природними ресурсами» (1960 р.);

Декларація «Про ліквідацію всіх форм расової дискримінації» (1963 р.);

Міжнародна конвенція про ліквідацію **всіх** форм расової дискримінації (1965 р.);

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Ст. I (1966 р.);

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Ст. I (1966 р.);

Декларація про расу і расові забобони (ЮНЕСКО, 1978 р.);

Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва

між державами відповідно до Статуту ООН (1970 р.);

Декларація про права народів на мир (1984 р.);

Декларація про право на розвиток (1986 р.).

б) Міжнародні органи:

Комітет **ООН з прав людини;**

Комітет **ООН** з ліквідації расової дискримінації.

Регіональні засоби *Африка*

а) Міжнародні акти, документи:

Африканська хартія прав людини і народів (1981 р.).

б) Міжнародні органи: —

Африканська комісія з прав людини і народів. *Європа*

а) Міжнародні акти, документи:

Заключний акт НБСЄ (1975 р.);

Документ Копенгагенської зустрічі держав — учасниць НБСЄ (1990 р.);

Паризька хартія для нової Європи (1990 р.);

Документ Гельсінської зустрічі держав — учасниць НБСЄ «Виклик часу перемін» (1992 р.);

Декларація про агресивний націоналізм, шовінізм, расизм, ксенофобію і антисемітизм (Рада ОБСЄ, 1993 р.).

б) Міжнародні органи:

Рада Європи;

Міжпарламентська асамблея Європейського Економічного Співтовариства (Європарламент);

Рада ОБСЄ (Рада міністрів закордонних справ держав — учасниць ОБСЄ);

Комітет вищих посадових осіб ОБСЄ.

4. Специфічні права національних меншин

Практична значущість цього питання зумовлюється, зокрема, тим, що сьогодні у більшості розвинених цивілізованих країн проживають різноманітні національні меншини (в європейських державах, як уже зазначалося вище, їх питома вага серед усього населення становить у середньому **15** відсотків, у США — біля 20 відсотків). Отже, від того, як забезпечуються і захищаються загальносоціальні права усіх етнічних спільностей у тій чи іншій державі (а це значною мірою досягається за допомогою об'єктивного юридичного права), залежить нормальне, мирне існування народів відповідних країн.

Національним меншинам, які проживають (чи то компактно, чи то розпорошено, дисперсно) на території держави, що утворена так званою статусною або титульною нацією, тобто такою, яка дала цій державі свою назву, належать усі основні права нації (за винятком — у ряді випадків — деяких різновидів права на політичне самовизначення).

Але, по-перше, усі ці права в умовах інонаціонального оточення набувають дещо специфічного виразу (в першу чергу, вимагають запровадження спеціальних механізмів забезпечення), а по-друге, національним меншинам мають належати, згідно з документами міжнародного співтовариства, ще й *особливі, додаткові можливості*. До них, зокрема, належать серед прав:

фізичних — право на проживання в місцях традиційного історичного поселення, на уникнення депортації, тобто примусового переселення;

етнічних та культурних — право на неасиміляцію;

економічних — право на одержання пропорційної частки централізованих державних фондів, що виділяються на відповідні цілі;

політичних — права на участь у прийнятті державних рішень, які зачіпають інтереси даної меншини, на представництво у законодавчих та інших колегіальних органах держави; на недискримінацію — як у формальному відношенні, так і з точки зору заходів, спрямованих на вирівнювання фактичних можливостей, умов життя; на захист з

боку держави від будь-яких проявів ворожнечі, по-гроз, приниження й обмеження.

Міжнародно-правові засоби, спрямовані на за-безпечення і захист специфічних прав національ-них меншин.

Засоби всесвітнього співтовариства

а) Міжнародно-правові акти, документи:

Міжнародний пакт про громадянські і політич-ні права (ст. 27);

Декларація про права осіб, що належать до на-ціональних або етнічних, релігійних та мовних меншин (1992 р.).

б) Міжнародні органи:

Комітет ООН з прав людини;

Комітет ООН з ліквідації расової дискримінації.

Регіональні засоби
Європа

а) Міжнародні акти, документи:

Заключний акт ОБСЄ (Гельсінкі, **1975** р.);

Заключний документ Копенгагенської зустрічі ОБСЄ (1990 р.);

Паризька хартія для нової Європи ((1990 р.);

Заключний документ Гельсінської зустрічі ОБСЄ «Виклик часу перемін» (1992 р.);

Угода держав — учасниць СНД з питань, по-в'язаних із поновленням прав депортованих осіб, національних меншин і народів (бішкек, **1992** р.).

б) Міжнародні органи:

Рада ОБСЄ;

Верховний Комісар ОБСЄ у справах національних меншин.

Внутрішньодержавні засоби забезпечення й захисту прав національних меншин

До таких засобів можуть належати специфічні законодавчі акти, юридичні приписки відповідної держави, а також певні її органи.

Серед таких актів можна назвати, наприклад:

Закон Австрійської Республіки «Яро правовий статус національних меншин» (1976 р.);

Закон Литовської Республіки «Про національні меншини» (1989 р.);

Закон Естонської Республіки «Про права національних меншин» (1989 р.);

Закон Італійської Республіки «Про мовні меншини» (1991 р.);

Закон Латвійської Республіки «Про вільний розвиток національних та етнічних груп Латвії і їх право на культурну автономію» (1991 р.);

Закон РРФСР «Про реабілітацію репресованих народів у РРФСР» (1991 р.);

Закон Республіки Білорусь «Про національні меншини» (1992 р.);

Закон України «Про національні меншини в Україні» (1992 р.).

5. Основні права людства

Основні права людства — це певні можливості людства, які необхідні для його існування і розвитку як єдиного, цілісного суб'єкта світової історії — носія земної цивілізації, та об'єктивно зумовлені станом соціального і природного середовища.

До них можна віднести, зокрема, права на: безстрокове існування людства (безсмертя); мир;

відродження та збереження гармонії з природою (екологічну безпеку); збереження, використання і розвиток загальнолюдських матеріальних та духовних цінностей (культурних, духовних, наукових та інших надбань); відкрите море і його корисні копалини; антарктичний простір; користування космічним простором.

